

Використані джерела:

1. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов. Т. 2. Начало. Книга 1 (22 июня – 31 августа 1941 года). – М. : Изд-во “Русь”, 2000. – С. 8-10.
2. Державний архів Російської федерації. – Ф. 8131. – Оп. 37. – Спр. 967. – Арк. 86.
3. Державний архів Російської федерації. – Ф. 5446. – Оп. 81 д. – Спр. 347. – Арк. 31.
4. Уголовное законодательство СССР и союзных республик. Сборник (Основные законодательные акты). Государственное издательство юридической литературы. – М., 1957. – С. 46.
5. Державний архів Російської федерації. – Ф. 8131. – Оп. 37. – Спр. 531. – Арк. 8.
6. Державний архів Російської федерації. – Ф. 5446. – Оп. 81а. – Спр. 347. – Арк. 143.
7. Збірник діючих постанов пленуму і директивних листів Верховного суду СРСР. – 1924–1944 рр. – М., 1946. – С. 108.

Беланюк М. В. Особенности правового регулирования и правоприменительной практики в чрезвычайных условиях начала Великой Отечественной войны (июнь-декабрь 1941 г.).

Об особенностях правового регулирования и правоприменительной практики в чрезвычайных условиях Великой Отечественной войны (июнь-декабрь 1941 г.).

Ключевые слова: правоприменительная практика, военные трибуналы, репрессии, преступления

Belanuk M. Peculiarities of legal regulation and law enforcement in extremely conditions of the Great Patriotic War (June – December 1941).

The article studies the peculiarities of legal regulation and law enforcement in extremely conditions of the Great Patriotic War (June – December 1941).

Keywords: law enforcement, military tribunals, the repression, crime.

Гуз А. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

**ПІДГОТОВКА ЗЕМСТВАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ДЛЯ ОСВІТНІХ УСТАНОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті розкрито й проаналізовано питання підготовки земствами педагогічних кадрів для освітніх установ у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: земства, освіта, початкова освіта, середня освіта, педагогічні кадри.

Нині написано чимало праць, у яких розглянуто ефективні шляхи підготовки педагогічних кадрів. У другій половині ХІХ ст. розв'язати цю проблему намагалися й земські установи. З огляду на викладене, актуальність досліджуваної проблеми характеризується тим, що вивчення досвіду підготовки педагогічних кадрів земствами може бути корисним в наш час.

Зазначимо, що з початку діяльності, тобто з 1864 року повітові й губернські земства умовно розмежували між собою функції у напрямі розвитку освіти. Причому, губернські земства взяли на себе функцію підготовки вчителів й розвиток середньої освіти, а повітові – початкової. Слід зазначити, що чіткої межі між повітовими й

губернськими земствами в освітній галузі ніколи не існувало. Більшість повітових земств брали участь у підготовці кадрів для початкових шкіл. Цей процес став закономірним. Беручи участь у переважно господарчих справах початкових шкіл, повітові земства зустрічалися з проблемою педагогічних кадрів. Її необхідно було вирішувати, адже саме вона могла принести славу земській школі, мережа якої з кожним роком зростала.

Нові, відкриті земствами школи, породжують проблему педагогічних кадрів. Іншими словами можна сказати, що підготовка педагогів для земських шкіл не поспівала за невпинним їх зростанням. Очевидно, що і старі педагогічні кадри (відставні солдати, священики тощо) не задовольняли земські школи. Більшість випускників педагогічних закладів їхати працювати в село не бажали. Земству необхідно було запропонувати механізм їх стимулювання і думати про підготовку власних педагогів для початкових шкіл. Саме тому, земства України неодноразово на своїх засіданнях піднімають питання про відкриття учительських семінарій [1, с. 34]. Семінарії були відкриті й почали випускали педагогічні кадри для сільських шкіл. У 80-х роках Міністерство народної освіти запропонувало передати початкові земські школи в руки духовництва, зокрема й учительські семінарії. Проти цього виступали земства. Чернігівські губернські земські збори вирішили краще закрити семінарію, ніж передати її в руки Міністерства [2, с. 57].

Існувало й багато інших форм виховання і підготовки педагогічних кадрів. Основними із них були: влаштування власних учительських шкіл; виділення грошей щорічно й одноразово державним і приватним учительським школам; утримання педагогічних класів при жіночих гімназіях; виділення стипендій для підготовки вчителів у різних навчальних закладах; влаштування з'їздів і курсів для учителів.

Таким чином ми відзначаємо, що форми діяльності земств у напрямі підготовки педагогічних кадрів були різноманітними.

Власну вчительську школу мало Чернігівське губернське земство, яка проіснувала з 1870 по 1879 рік і була закрита в зв'язку із великими затратами на її утримання. Земства оплачували підготовку педагогічних кадрів в державних семінаріях, зокрема: Таврійське – з 1875 року на підготовчий клас при семінарії по 1000 карбованців [3, 45], з 1876 по 2510 карбованців, з 1885 року по 1000 карбованців [4, с. 50], Херсонське губернське, платило гроші державній семінарії в Новому Бузі, яка постачала педагогічні кадри для земських початкових шкіл, Чернігівське до 1870 року виділяло по 2800 карбованців педагогічній школі [5, с. 509-511].

У Катеринославській губернії із 8 повітових земств – 6 робили асигнування на підготовку педагогічних кадрів. У 1901 році ця сума дорівнювала 17800 карбованців, яку асигнували повіти, або 3,1% загальних затрат повітових земств на освіту. Губернське земство затратило 7400 карбованців, або 8,8% загальних затрат на народну освіту [5, 509-511]. В цей самий період Полтавські повітові земства витрачали 2600 карбованців на підготовку педагогічних кадрів, або 0,4% загальних затрат на народну освіту. Губернське земство затрачало на цей предмет 2600 карбованців, або 1,4% загальних затрат на народну освіту. Не більше 5% на підготовку педагогічних кадрів витратили й в інших українських губерніях та повітах [5, с. 184].

В 1901 році земствами Російської імперії на підготовку педагогічних кадрів

затрачено: губернськими – 290 тисяч, а повітовими – 112 тисяч карбованців [5, с. 509-511].

Частина земств обмежилася лише тим, що посилала й утримувала на власні кошти стипендіатів у державних семінаріях. Цей спосіб підготовки кадрів практикували всі губернські земства України [5, 179].

Слід зазначити, що особливих успіхів у відкритті педагогічних шкіл губернські земства не здобули, однак від участі в підготовці кадрів не відмовилися, асигнуючи певні суми на утримання стипендіатів. Тобто самостійно, на власні кошти готували педагогів для земських шкіл.

У напрямку підготовки педагогічних кадрів земство виробило певну систему. Тих, кого воно посилало на навчання й його оплачувало, після закінчення мали повернутися і відпрацювати в земській школі 3-5 роки. Дотримуючись цієї системи, земства зробили вірну ставку в підготовці кадрів. Той, хто починав працювати в земській школі, отримував житло й дуже скоро створював сім'ю та заводив господарство. Після встановленого строку він вже не мав бажання залишати роботи й обжиті місця. Таким чином, дуже швидко професійні педагоги заповнили земські школи й вирішили проблему кадрів. Після того, як випускники ставали вчителями, вони повністю підпорядковувалися повітовим земствам. Останні платили їм заробітну плату та забезпечували житлом.

Земства піклувалися про культурний розвиток населення і це притягувало до нього значну частину інтелігенції. Починаючи з 1890 року, в них стали шукати притулку політично “неблагонадійні”, яких “викидали” в провінцію. Дуже часто вони ставали вчителями земських шкіл, вирішуючи проблему кадрів. На 1909 рік у земських школах України працювало 8604 вчителів [6, с. 64]. Учитель, який отримав освіту і не підвищував свій професійний рівень, дуже скоро себе вичерпував. Необхідність вдосконалення, обміну набутим досвідом, змушує земство до нової форми роботи – з'їзду, педагогічних курсів. З 1898 року Херсонське земство щорічно влаштовує курси ручної праці, а з 1901 року – корзино плетіння [7, с. 123]. Слід зазначити, що педагогічні курси, які влаштовувало земство, носили не вузький характер. На них робилась спроба викладання психології, гігієни, медицини тощо. Великий внесок у розвиток з'їздів учителів зробив М. Корф, який влаштовував подібні зібрання не лише в Катеринославській, а й в інших губерніях [8, с. 3]. Уряд дуже боявся цієї форми педагогічної діяльності. Адже на з'їздах можна було вести агітацію проти існуючого абсолютиського режиму. Саме тому в 70-х – 80-х роках забороняється проведення педагогічних зборів на рівні губерній. Міністерством ставилася вимога влаштовувати з'їзди на рівні повіту, щоб запобігти збору представникам від різних земств. Земства України починають проводити педагогічні з'їзди на рівні повітів. Хоча на них приїжджали представники від різних повітів губернії. Спочатку на педагогічних з'їздах розглядали питання педагогічно-виховного процесу, потім розв'язували проблеми, пов'язані з підручниками, наочними посібниками.

Педагогічні з'їзди виробляли методологію викладання в початкових школах повіту, пропонували вивчення досвіду передових учителів. Крім того, це була єдина можливість для учителів зібратися і обмінятися досвідом.

Лише на початку ХХ століття, коли послаблюється реакція, земствам знову дозволяються з'їзди вчителів і навіть на загальноземському рівні. Знаменним в усій земській діяльності в галузі освіти став Загальноземський з'їзд з питань народної освіти, який відбувся у Москві в 1911 році [9, с. 717-725]. Довгий час уряд не міг дозволити подібного зібрання земських діячів. Однак активна діяльність земств і необхідність загальної початкової освіти зробили бажане. Цей з'їзд намітив нову організацію початкової школи, можливість об'єднання всіх початкових шкіл в одне відомство, вирішив необхідність затвердження самостійності початкової школи. Це підтвердило лише ту тезу, що початкова школа була для селян, а не першим ступенем середньої і тому відношення до неї було, як до селянської. Відповідно освіченість в Україні лишалась дуже низькою, незважаючи на те, що земства відкривали багато початкових шкіл. Хоча на з'їзді пропонувалося об'єднати початкову освіту в майбутньому із середньою для підвищення писемності.

Основним досягненням з'їзду було те, що дозволив у районах, де більшість населення розмовляло рідною мовою, перший рік навчання в початковій школі вести місцевою мовою, одночасно вивчаючи російську, щоб потім продовжити проводити навчання російською мовою. Це робилося також із педагогічних міркувань для підвищення писемності. Однак ці постанови лишилися на папері. До 1914 року в більшості шкіл України навчання велося російською мовою що, на нашу думку, це не сприяло поширенню писемності в Україні [10, с. 1191-1192]. З'їзд також висловився за початкову школу з 4 і 6 – річним навчанням, за доступність початкової школи, за обов'язкову початкову школу, за передачу навчально-виховної роботи в школах земству.

Таким чином зазначимо, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. земськими установами на території України робилася спроба розв'язати проблему підготовки педагогічних кадрів для початкових шкіл. З огляду на тогочасні реалії Російської імперії в повному обсязі розв'язати цю проблему земства не змогли. Однак ті форми та методи підготовки педагогічних кадрів запропоновані земствами стали використовуватися в перспективі.

Використані джерела:

1. Об учительской семинарии // Журналы заседаний Полтавских губернских земских собраний за 1874. – Полтава, 1875. – С. 34.
2. О закрытии учительской школы // Журналы заседаний Черниговских губернских земских собраний за 1879 год. – Чернигов, 1880. – С. 57.
3. Смета губернских расходов // Журналы заседаний Таврического губернского земства за 1875 год. – Симферополь, 1876. – С. 45.
4. Смета губернских расходов // Журналы заседаний Таврического губернского земского собрания за 1880 год. – Симферополь, 1881. – С. 50.
5. *Веселовский Б.* История земств/ Б. Веселовский. – СПб., 1911. – Т. 2. – С. 179; 184; 509-511.
6. *Моргун О.* Українські діячі в земствах/ О. Моргун // Український історик. – 1969. – № 1-3. – С. 64.
7. О курсах ручного труда / Журналы Херсонских земских собраний за 1901 год. – Херсон, 1901. – С. 123.
8. *Корф Н.* Учительские съезды / Н. Корф // Голос. – 1882. – № 195. – С. 3.
9. Общеземский съезд по народному образованию // Земское дело. – 1910. – № 10. – С. 717-725.

10. Тихонов М. Общеземский съезд по народному образованию / М. Тихонов // Земское дело. – 1911. – № 17. – С. 1191-1192.

Гуз А. М. Подготовка земствами педагогических кадров для образовательных заведений на территории Украины во второй половине XIX – в начале XX вв.

У статті проаналізовано питання підготовки земствами педагогических кадров для образовательных заведений во второй половине XIX – в начале XX вв.

Ключевые слова: земства, образование, начальное образование, среднее образование, педагогические кадры.

A. Guz. Pedagogical personnel's training by the zemstvo's for educational establishments on territory of Ukraine in the second half XIX – beginning of a XX age

The article is devoted to the results of autor's research on pedagogical personnel's training by the zemstvo's for educational establishments on territory of Ukraine in the second half XIX – beginning of a XX age.

Keywords: Zemstvo, education, primary education, secondary school education, pedagogical, personnel.

Гоцуляк Ю. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОГЛЯДИ П. І. НОВГОРОДЦЕВА НА ДЕРЖАВУ І ПРАВО

У статті розглянуті основні етапи суспільно-політичної діяльності П. І. Новгородцева. Висвітлюється взаємозв'язок наукової діяльності П. І. Новгородцева із його громадсько-політичним шляхом, аналізується законотворча діяльність філософа.

Ключові слова: лібералізм, демократія, суспільно-політична діяльність, недоторканність особистості.

На даний момент світові тенденції глобальних перетворень потребують перегляду багатьох сфер суспільного життя, в тому числі і права. Необхідність постійних змін в законодавстві, проблеми із реалізацією правових норм говорить нам про очевидні недоліки сучасної доктрини позитивного права. Таким чином, повернення до ідеологів природно-правової концепції як антитези “формалізації” права являється цілком виправданим. Одним із видних представників цієї школи на теренах Російської імперії був П. І. Новгородцев. Недосконалість українського законодавства вимагає від вітчизняних науковців перегляду та аналізу тих основ та витоків, на яких ґрунтується сучасне право, його ціннісного підґрунтя, яке найкраще висвітлюється доктриною природного права.

Політичні і правові проблеми, які мали місце на початку 20-го століття в Російській імперії в багатьох аспектах залишаються актуальними і по сьогоднішній день, а тому вивчення наукової та суспільно-політичної діяльності вчених тих часів може стати одним із компонентів вирішення тих питань які постають в правовій і політичній сферах в сучасній Україні.

Серед сучасних українських та російських дослідників, які займалися науковою